

Szertartások és vallási szokások az unitárius egyházban.

Imádkozás és éneklés.

(4-ik közlemény).

Ujult reménység a hitéletben.

(Előző közleményt lásd Ker. Magv. 184—194 l.)

Hogy a Habsburgoknak Erdélybe vonulása mily mértékfeletti elkeseredést okozott, azt élénken festi egyik könyörgésük, melyet Jövedétsi András plebánus és püspökhelyettesnek tulajdonitnak. Ilyen kifejezéseket használ a kéziratban maradt imádság¹:

¹ Anno 1691. Precatio matutina, concepta pro felici statu restituendo. Koncz Boldizsárnak van jegyezve tévesen (84 kt. sz.), mert az imádság felirása és a tartalom is igazolja, hogy a fejedelemségnek vége, vagyis II. Apafi sorsa olyan bizonytalan, hogy a hívő Istentől kér oltalmat. A fejedelemség alatti üldözés idejéből igen szomorú documentum, de érdekes és értékes is, mert mutatja mennyi tudományos theológiai mű került ki unitárius elődeink kezéből. Talán eljő az idő, mikor ezeknek nagy része nyilvánosság elébe kerül. Addig is jó tudni, hogy a deési egyezség után, mely műveket foglaltak le a túlbuzgó orthodox-cenzorok:

1638. május 23. kitiltják és elkobozzák a következő unitárius műveket:

1. Paraphrasis libri Joob, secundum probatissimum Haebaoicorum exemplarium veritatem, Hungarica Melodia expressa, authore sapientissimo theologo Nicolao Pelidis Bogathio scripta in Szentersébeth A. 1607. 22. Dec.

2. Commentarius scriptus in epistolam b. Pauli ad Haebreos incerti authoris.

3. A megigazulásról.

4. Varia scribens sub nomine incerto.

5. Isagoge in Epistolas Pauli scriptus anonimus.

6. Declamatio contra baptismum adulatorum manuscriptus anonimus.

7. Jacobus Paleologus, Cathecesis collocutorum: Petrus, Paulus, Samuel.

8. Refutatio scripti Petri Karoly, editi Witenbergae, scripta a Joanne Somero Pirnensi (Sommer Jánostól) Lectore Scholae Claudiopoliae.

„Az te oltalmaznak erős gyepűjével, melyet földigh levontál és eltördeltél volt az mi bűneink miatt, végy környül ismét minket és ez nyomorodo szegény hazának elmúlt réghi boldogségát fordits elő mégh nekünk s az mi maradékinknak. Ez véghre a két-felé hasadt országának tagjait hatalmas erőddel és bölcsességgeddel edgyeztesd megh... ments megh az kegyetlen és irgalmatlan tyranusoktól és állits előnkbe oly fejedelmet, tanácsurakat és tisztviselőket, kik az te népedet... birják mint pásztorok az ő nyájokat.“

9. Válaszuti Györgynek pécsi praedikatornak, Scharitza Máténál Kenieknek (igy!) predicatorának Pesten valo beszélgetésének az isten felől és az Jezus felől igaz oka és rendi.

10. De Jesu Christi invocatione, disputatio inter F. Socinum et Fr. Davidis.

11. De Jesu Christi filii dei natura, sive essentia, necnon peccatorum per ipsam expiatie. Disputatio adversus Volanum.

12. Defensio Fr. Davidis in negotio de non invocando J. Christi in precibus.

13. Etiam est talis.

14. et 5-tus etiam sunt tales.

16. Refutatio Georgii Majoris, authoribus Fr. Davidis superintendente et Geo. Blandrata doctore.

17. et 8-vus Refutatio Scripti Petri Karolij, editi Vitenbergae, scripta a Joanne Sommero Pírnensi.

19. Declamatiuncula contra praedestin^m Neotericorum.

20. Tractatus aliquot Cbrianae Religionis quos sequens pagina indicat.

21. De religione tractatus quidam manuscriptus libellus, in pagina tertia dicit: második rész summája vallásunknak.

22. Kérdezkedő könyvecse rövideden, az igaz vallásnak minden részeinek megmutatásáról, personae interlocutores: praedicator, paraszt.

23. Summaria delineationis doctrinae, quam ministri filii dei crucifixi profitentur in ecclesiis Hungaricis in Pannonia et Transylvania anno 1572.

24. A Szentírás panaszolkodása azok ellen kik csak vakmerőségből avagy világszereteti miatt őket megutálták.

25. Sidó írásból magyarra fordított szentséges imádságok. Anno 1609.

26. Az ó és új szövetségnek külömbségéről és mindeniknek a szent írás szerint való mivoltáról.

27. De Jesu Christi invocatione disputatio Frausti Socini.

28. Egy jeles tudós isfenfő férfiúnak Paleologus Jakabnak fogságában való elmélkedése és írása igen szép keresztien fő dolgokról az prágai tömlöczben.

29. An vetus creatio sit opus Trinitatis?

A nyomda megszerzése új tavaszodást vitt be a hitéletbe és erőbe indította a lankadozó tehetségeket. Az unitárius vezérek először is a köznépre gondoltak. Az istentisztelet megszibbadt és tévedő ereit kellett helyre állítani és lüktetésbe hozni. A Dávid Ferenc-féle *Isteni Dicsiretekből* készítettek új kiadást (3-ik).¹

A kő a koporsóról elvételét. A halottnak hitt egyházi és hitéletbe új leheteket bocsátottak be. De mégsem mernek ujjongani. Inkább szólnak a zoltár íróval: Az háladásnak poharát felvészem és az Urnak nevét hívom segítségül. Pál apostol intésére hallgatnak: hálákat adgyunk mindenkoron, az mik Urunk Jézus Krisztusnak nevében: szólván egymásközt éneklésekkel isteni dicséretekkel és lelki énekekkel énekelvén és dicséretet mondván az Urnak szívünköböl.

Miért nem mivelték ennek előtte?

„Az időnek mostohasága volt oka mind ez ideig is elfelejtetetlen nagy kárával a mi *Társaságunknak* tagjainak, hogy az szent éneklő könyveknek ritkasága miá keresztényi tiszteket nem gyakorolhatták ennyi részben kiváltképen az együgyűek házoknál külön, sem annál inkább közönséges gyülekezetekben.“

„Minek okáért Istennek segedelmével ezen fogyatkozás meg- orvosoltatván: Intetnek mindenen Istennek tartozó tisztekre és hivatalokra hogy... megemlékezzenek nagy örömmel Istennek hálákat adni, dicséretekkel és lelki éneklésekkel. Magokat abban gyakorolják mind házoknál különösen, mind pedig Istenházában közönsé-

30. Mi külömbség vagyon a lélek és az angyalok között? *Fragmenta scripta.*

31. *Fr. Davidis confutatio responsionis Faustinae.*

*32. *De dualitate tractatus Fr. Davidis in tria capita distinctus.*

33. *Et ultimus ita se habet: Következnek az Abraham, József és Jacob Istenének tiz szent parancsolati és annak magyarázati.*

Super qua librorum praetitulistorum exhibitione et presentatione eosdem dominos iudices et iuratos cives quietos et pacificos duximus esse faciendos harum nostrarum vigore et testimonio litterarum mediante.

Datum feria secunda dicta proxima post domonicam trinitatis 23-am anno 1638.

Lecta et correcta per eosdem requisitores.

(Magy. orsz. levéltár Siklosi protoculum pag. 10).

(Monumenta Comitalia Regni Transylvaniae. X. köt.)

¹ Kmita Andrásné költségével Kolozsvárott az Unitária ekklesia betűivel. Liszkai Mihály által Anno 1697.

gesen. Isten gyujtsa fel szent szerelmét sziveinkben hogy éneklésekkel, dicséretekkel tudjunk a mi mennyei atyánknak hálákat adni,¹

A kiadó beszámol a változtatásokról ilyen magyarázattal: senki abban meg ne botránkozzék hogy itt változtatást talál, mivel az igen kicsin és nem egyéb dologban áll, hanem hol mi idegen szólásoknak formái helyében, melyeknek a szent Irásban nyoma sincsen, olyanokat tettünk be, melyek a szent Irásban feltalálhatnak.

Bevezetésül közöl négy könyörgést. Egyik át van véve az 1605—6 évi kiadásból, melyet fennebb közöltünk. A többi új.

Az igaz hitért való könyörgésből érdekes e néhány mondat:

„Mindenható örök áldott Ur Isten, ki vagy a mi Urunk Jézusnak és a világosságnak szent Atyya: szent felségednek alázatosan könyörgök, minthogy az igaz hit, nem emberi elméből és erőből vagon, hanem te szent ajándékoctól.² Ennek okáért nemz én bennem szent Lelkednek általa, oly világosságot és értelmet, hogy mind tégedet, mind a te szerelmes szent Fiadat, az mi Urunk Jézus Krisztust igazán és ugyan valóban megismerhessem. Adgy erőt énnekem az te ditsőséged gazdagsága szerént, hogy az Ur Jézus Christus lakhassék, hitnek általa az én szivemben“ stb.

Beosztása s tartalma ugyanaz mint a másodiknak és az elsőnek.

Koncz Boldizsár és Járai János kolozsvári plebános imádságaiból egy gyűjtemény megjelent volt az előző (1695) esztendőben. E kis könyv 32 r. összesen 18 számozatlan levél.³

Ugyanaz a dagályos stílus: Örökké valóságban lakozó dicsőséges Isten, Mennynek és Földnek ura! Kit az Egeknek Egeiben szolgáló méltóságok, teményteni (igy!) ezer Angyalok, mindenek felett hatalmasan uralkodó nagy és rettenetes tsuda dolgokat tselekedő Urnak ismérnek és vallanak: kit itt e földön is minden hiveid és szenteid tartozó tiszték szerint hálaadó könyörgésekkel tisztelnek és ditsőitenek. Mi is a te Atyai reánk való gondviselésednek drága-

¹ E hangulat méltatása megértéséhez szükséges tudni azt is, hogy Apafi fejedelem idejében 20 esztendeig teljesen el voltak zárva a sajtó használatától. Erre az időre esik Koncz püspöknek a *Káté* miatti elkeseredett harca.

² Dávid Ferenc híres igéje a tordai országgyűlésen.

³ A kereszturni gymn. könyvtárában van meg. A kolozsváriból hiányzik. Közlebről kérésre Gálfalvi Samu igazgató szives volt lemásoltatni.

látos miveit lelkiörömmel hirdettyük: Mert időről-időre segítettek a te irgalmasságaid és el nem haltanak könyörületességeid.“

Az emberek sorsának javítását kéri „Vedd fel azért gondgyát megromlott és elpusztult országunknak, hazánknek és városinak és a kit ennek fejévé töttél áld meg annak minden állapottyát, az te jó lelkedet nyugtasd meg azon, hosszabbítsad napját birodalmában.¹

1695-ből van egy sokat ígérő papi dolgozat-gyűjtemény: Homorodszentmártoni Ferencz Tamástól: címe *Papi remek*: I. imádások a templomban: 3. Predikáció előtt és után 1—12. II. A Keresztelés, III. urvacora. IV. Esketés. V. Predikációk ünnepekre. VI. Halottiak. VII. Különféle alkalomra. Hsztmártoni pap. *Dedicatio* a magyar és szász natioból álló kolozsvári mater ekklahoz = a te méhednek legkisebbik méltatlan tagja: Hsztm. Ferencz Tamás. Ad oculatores: Ez könyvnek tisztelt oculatorai, tisztelt és tudós Almássi Mihály, erdélyi unitárius püspök és kolozsvári fő magyar pap, kolozsvári Dimény Pál, kolozsvári scholamester s egyszerűsmind doctor uraimhoz etc. Subscriptis: Kegyelmeteknek alázatos szolgáló tagja Krisztusban.

A *dedicatio* sok gondolatot ébreszt. Egyik az hogy e papunk eleget tett annak a tanácsi rendeletnek, hogy minden héten irjanak s vigyenek a főtanácsra egy beszédet. Ez a pap egész könyvet nyujt be a püspöknek és a kolozsvári főpapoknak ajánlva, hihetőleg azért, mert ezeket tartotta a főtanács bírálóinak.

Feltehető az is, hogy Ferencz Tamás uram meg akarta mutatni, hogy ő a jelesebbekkel is kiállja a versenyt.

Bármint történt, igen sajnós, hogy ezt a gyűjteményt kolozsvári könyvtárunk nem ismeri.²

¹ 2 reggeli, 2 estvéli könyörgés, a gépirásos másolatban 20 oldal. Mielőtt e másolat megérkezett volna kolozsvári könyvtárunkban megtaláltam kéziratban, elég hű másolatban. Csak néhány szó hiányzik belőle a végéről, de a címlapján van egy igen értékes történeti adat, ami mindent kitérít: „Mostan penig fordított a Kolozsvári Unitárium Collegiumban Tanuló Deákoknak számokra, melyekkel közönségesen könyörögvén az Oskolában ének.“ Más kéztől: 1756 Anno, Febr.

A reggeli precéseken kellett imádkozni a diákoknak, de úgy látszik ebből, hogy estve is imádkoztak. Azt volna jó tudni, hogy egész terjedelmében mondották-e el, mert ez már tulment volna a diák türelmén. Jóval valószínűbb, hogy a templomban használták, illetőleg az imaházakban mert akkor Kolozsvárt templomunk nem volt.

² A derzsi zsinaton 1654-ben ilyen kemény intézkedést adtak ki: Aki nek (papoknak) oldalcsontu zöld vagy kék száras gombjuk volt, vagy részegeseknek találtattak, vagy egy nap kétszer templomozást mulasztottak, megbüntették.

Jövedétsi András neve szerfölött vonz. Igen nevezetes időben szerepelt Kolozsvárt a szászok részén, de mint kiváló magyar szónok (1689—1710-ig) Székely Sándor azt jegyzi fel róla, hogy nagy elméjének jeles tanuját adá, külföldre küldetett, hol négy évig tanult. Több hasznos rendeletet hozott be az iskolába és többször végezett püspöki teendőket. Emellett termékeny és gondos író volt. Egész hétre szóló reggeli és estvéli imádságot írt. Ellátta magát alkalmi imákkal és beszédekkel. Főiskolai könyvtárunk kézirati gyűjteményében egy kötetben 61 ilyen dolgozat maradt ránk. *Stilusa* a *Konczéra* emlékeztet, de annál is duzzadóbb a szóbősége. A *Jövedétsi* könyörgései s a *Kontzé* is arra mutatnak, hogy a templomban mondták el, tehát nemcsak reggel, hanem a hét minden napján estve is: Annakokáért estvéli áldozat helyett szívünket és lelkünket tehozzád felemelvén, ditsersjük, áldjuk s felmagasztaljuk szent nevedet. „Méltóztassál mindeneket az következő étszakának idején is a Te Szent szárnyadnak nyugodalma alá bé venni.“

Egyik reggeli könyörgés (precatio matutina) így kezdődik:

„Eörök ditsősegnek halhatatlan és láthatatlan királya, mü üdvözítő Urunk Jezus Christusnak ditsőséges szent Attya és Istene, az Ur Jézusban való hit által nekünk is fogadott fiainak és leányaidnak kegyelmes Atyánk üdvösségünk szerző édes Istenünk, kinek jóvoltából és atyai irgalmasságából vagyon kezdetünk, életünk és létünk, az kitől vadnak és teremtettenek mindenek, az Égh és annak Eghei, a föld, és az, mellyek annak kerektségében vadnak, az tengerek és azoknak minden teremtet állati, az ki az te karjaidnak ereje által kegyelmesen tartod és táplálod mindazokat. Mü szegény bünös, háládatlan és engedetlen vétkes Atyáktól s anyáktól származott számkivetett szolgáló lányaid ez mái napnak is kezdetire jutván, alázatosan mutatjuk be szent Felséged eleiben minnen magunkat és reggeli ajándékok gyanánt hálaadó és tégedet az Égig magasztaló áldozatokat nyujtunk a te szent Felségednek, az te minden időbeli mivelünk közlött és rajtunk atyai képpen be tellyesített lelki, testi jó téteményeidért, szerelmes Fiadban műreánk kiáradott és kiterjedett buzgó szeretetedért, velünk való hűségés daykálkodásodért és az te haragodnak sokszori méltó bosszu állásodnak gyakorta való megcsendesedéséért.“

Mértékfeletti az Isten iránti hódolat s hasonló a megalázkodás: „Szama nincsen Uram az te sok jótéteményidnek és irgal-

masságodnak“. „Mű szegény bűnös atyáktól, anyáktól származott számkivetett szolgáló és szolgáló leányaid, méltatlanoknak ítéljük minnen magunkat arra, hogy a te egeidet szemléljük, avagy csak egy szempillantásig is a földnek színén tartassunk, annál inkább hogy környülméletlen ajkainkkal az te makula nélkül való szent nevedet említsük.“ A Jézushoz való viszony kifejezésére ilyen szavakat használ : „Szerelmes szent fiadat mű érettünk az mű váltságunkra adtad, az eo drágálatos vére által amaz ujj szövetségnek rothadatlan és eorökké maradandó ígéreteit műreánk kiírástottad eotet az anyaszentegyháznak fejévé tévénn az ellenkezéseket s az közben vettetett falnak válaszát elromboltad az ijás nehéz ceremóniákat, mellyek az külső rendtartásokban voltanak helyeztetve, az eo testének általa eltörlötted, mennyégben az te dütsőségnek jobbára ültetted, halhatatlansággal, dütsőséggel megh ékesítetted és mi bizonyos üdvességünknek sáfárává teted.“ Jézus Krisztust engesztelő áldozatnak mondja bűneinkért ; várja „dütsőséges megjelenését“ „szerelmes fia jobb keze felől óhajt megh állani“ „kinek általa teneked egyedül legyen a mindenek felett való dütsőség és imádás.“

Tizennégy hosszú imádságban ennyi, ani Jézus Krisztusra vonatkozik. Jézus vérének nagy jelentőséget tulajdonít s mégis messze távol áll a bűnmosó áldozat hitétől. Egészen Istenre támaszkodik, tőle várja üdvét, életét s jövő boldogságát. Mondhatjuk, hogy egészen theistikus krisztiánus.

A Jövedétsi neve alatt egybe foglalt imádságokban a kor felfogását jellemző számos más igen érdekes kifejezéssel és szöveggel találkozunk.

A szentlélkelkel foglalkozva így imádkozik : „Szentely megh Ur Isten a te szent Lelked által. Adgyad a te szent lelkedet az ki az mű erőtlenségünkben legyen mű nekünk erősségünk stb.“ Tehát az ugynevezett Háromság harmadik tagját távolról sem tartja személynek, hanem a mai felfogásnak is megfelelően, isteni erőnek, amely bennünk munkálkodik és jóra vezérel.

A hét napjaira szóló imádságokon kívül vasárnapokra is irt : Tizenkettőt (12) a prédikációk előtt, néhányat prédikáció utánra szintén. A hétköznapi imáknál sokkal rövidebbek és egyszerűbbek. A reggeliben így szól : „Ez elmúlt étczakának rettetgető, félelmetes sötétségéből is e máj szent napnak kívánatos világosságára, ennyire

való szenvedhető állapotban hoztál és juttattál, mostan is a te szent nevedbenn való öszve gyülekezésünkre, a te szent igédnek hallgatására és tanulására elégséget és alkalmatosságot adtál és szolgálattal. Áld meg és szenteld meg ez mostani szent nevedben való öszve gyülésünket, szent szined előtt való megjelenésünket.“

Jövedétsi idejében jelent meg a fennebb ismertetett 1695. évi könyvecske, melyet Koncztól és Jövedétsitől származottnak mondtunk. Jövedétsire gondolunk az Imádságos Könyvecske tartalmát olvasva, mert alig képzelhető, hogy a Jövedétsi plebánussága idejében (1700) kiadott könyvben része ne lett volna. Zavarba hoz, hogy a most ismertetett imádságok kézirati gyűjteményéből egyre sem akadunk rá a nyomtatásban. Talán annak kell tulajdonitnunk, hogy ezek a „mindenrendbéli keresztyén ember“ tehát a köznép igényéhez voltak írva és kiadva. Bizonyosra veszem, hogy több darabnak Jövedétsi volt az írója.¹

Érdemes tájékozódunk, mert ez a nyomtatott könyv már egyben hivatalosan unitárius is, mint a később (1746.) megjelent Szentábrahámi-féle.

*Előszónak minősülő legeleje:*²

Az könyörgésben való Ayitatos buzgoságnak kérése, kivel az könyörgő személy minden imádkozásnak előtte élhet így:

Mindenható, irgalmas Ur Isten, ki kegyesen parancsolod, hogy téged szükségünkben mi emberek segítségül hijunk, neked könyörögjünk: Én szegény nyomorult bűnben esett ember, könyörögök te szent Felségednek, adgyad nekem igireted szerent a te

¹ A hűség kedvéért, de azért is, hogy jeleseink emlékét amennyire elkerülhetjük, meg ne sértsük, megjegyezzük, hogy a XVII. évszázad végefelé több olyan papja volt a kolozsvári egyházközségnek, akik sokat írtak. Bedő Pál aki 1672-ben jött haza, Kénosi szerint könyörgéses könyvet írt. Kénosinak meg volt. Ez a jeles plebános, mint egyben tanár is, zsidó és kald nyelvből is fordított. Baumgarten Bálint könyörgései (latinul) értékesek voltak.

² A főiskola könyvtárában levő csonka példány tartalomjegyzéke érdekes és tájékoztató: Reggeli könyörgés. Más reggeli imádság = 3. Délre való imádság. Asztaláldás. Más. Hálaadás étel után. Estvéli könyörgés. Más estvéli imádságok. A teremtésért, megváltásért és megszentelésért való hálaadás. Bűneink bocsánatjának kérése. Bűnbocsánatért való könyörgés. Igaz hitért való könyörgés. Az ifjuság és leányzók könyörgése. Fejedelemért való könyörgés. A fejedelemség alatt valók könyörgése. Boldogságos életnek végéjért való könyörgés. Nehéz betegségkor való könyörgés. Foglyokért és betegekért való imádság. A házasságbeliek könyörgése. Utonjárásban való könyörgés.

szent lelkedet, ki engemet kegyelmesen igazgasson, hogy téged örök igaz Istent tiszta szívbéli buzgósággal, a te akaratom szerént, minden idegen Isteneket hátra hagyván, kevélység és negödségből származott hívságos magam mutogatása nélkül, hütből imádhassalak, a te velem való sok jó-tétedért, elmémnek hűséges reád figyelmezése szerént, alázatos álhatatossággal, hálákat adhassak tenéked. Adgyad továbbá én Mennyei sz. Atyám, hogy minden szüksegiemet, mellyekért könyörgök, kételkedés nélkül elhihessem, hogy ha sz. neved tisztességére, lelkem üdvösségére, felebarátim előmenetekre léjend, alkalmas időben megadod énnékem, nem az én méltóságomért, hanem sz. Fiadért, kinek általa sz. Felségednek légyen dicséret, tisztesség és hálaadás, most és mindörökké Amen.

A jellemző kifejezéseket közöljük:

Örök, mindenható felséges Ur Isten, ki az éjnek sötétjét eltörléd. az napot feltámasztod, ez földnek kerektségét azzal szépen megvilágosítod, minden élő állatokat a te sz. szárnyadnak nyugodalma alól felköltesz, kibocsátasz, erőt adsz azoknak, időket és alkalmatosságokat szolgáltatasz és minden állatokat az te jóvoltodból legeltetsz és táplálsz... szent szárnyad alatt kegyelmesen megőriztél... a te szent lelked által tebenned való hitünknek öregbítésére... méltóztassál mi mennyei sz. Atyánk, a mi szívünknek sötéttségét eltörölnie, az te szent. nevednek igaz isméretit szívünkbe, lelkünkben felgyújtania hogy annak sz. világosságában járassunk szentségben és igasságba szögálhassunk... Mert csak te szent. Felséged az az Isten kit illet minden földön egyedül az az Js. Kr. által örökké megmaradandó tisztesség, dicsőség, dicséret, hálaadás és imádság... hogy lássák Uram velem együtt a te hiveid rajtam áldásodat... a te szent. angyalid legyenek én velem hogy az gonosz ellenség az ördög én rajtam hatalmat semmiképen se vehessen... örök áldott Ur Isten ki csak egyedül tész csudákat ez földön. Támaszd fel én reám a te kegyességedet az én elmém homályosságának megvilágosítására... add hogy letévén a sötéttség cselekedetét minden nap járassak csak a te sz. akaratomon, minden állatoknak legeltető Istene... nyisd fel az egeket, nedvesics meg alkalmas időben a földet, oltalmazd meg hévségtől, rogyától, köössőtől, minden veszedelmes égi háborutól... hogy élhessünk békességben a te szárnyad alatt. Ne engedd hogy oktanul, nem szükséges étellel és itallal magunkat terhelljük, melyel áldott javai-

dat vesztegetnők készen várván a te sz. fiadnak dicséges eljövételét. Elégits meg a te szent igédnek és szent lelkednek mennyei eledelével. Megoltalmaztál minden iszonyu vétkektől melyekre a te hivednek ellensége a Sátán indíthatott volna minket. Mi is estvéli áldozat helyett szívünket és lelkünket tehozzád felemelve dicsérjük, áldjuk, magasztjuk a te dicsőséges nagy nevedet. Nincsen sem égen sem földön ki nekünk árthatna, csak te hozád függesztjük a mi szemünket, tehozzád emeljük a mi fohászkodásunkat. A te szt. felségedet várjuk, előmenetünket, adj mi nekünk lelkünkben igaz vigyázást, mert csak a te szt. felséged egyedül az Isten kit megillet menyen földön az Ur J. Kr. által örökké megmaradó tisztesség, dicséret, hálaadás imádat. Kezemet felemelem tehozzád és estvéli áldozattal tenéked. Dicsérd azért én lelkem az Urat az én szivemben és éneklek az én Istenemnek míg élek bünbocsánatért, moss meg engem minden vétkeimből. Ad hogy Jézus Krisztus lakhassék hitnek általa az én szivemben . . . hogy ő benne plántáltassak s mind végig megmaradjak.

Az „*Igaz hitért való könyörgés*” szépen zengő unitárius kifejezéseiért méltó részletesebb közlésre: Mindenható örök áldott Ur Isten, ki vagy a mi Urunk Jézus Christusunk és a világosság-nak szent Attya: szent felségednek alázatosan könyörgök, minthogy az igaz hit nem emberi erőből és elméből vagy, hanem te szent ajándékokból: ennek okáért szerezz énbennem szent lelkednek általa oly világosságot és értelmet, hogy mind tégedet, mind a te szerelmes szent Fiadat, a mi Urunk Jézus Christust, igazán és ugyanvalóan megismerhessem. Hogy méltó legyek járni a te utaidon és az én hivatalomban, szentségesen viselhessem az én életemet. Adgy erőt, nekem a te dicsőségednek gazdagsága szerint, hogy az Ur Jézus Christus lakhassék hitnek általa az én szivemben, légy segítségül az én hitemnek, hogy gyarapodást vehessek és én ő benne a te szent Fiadban beplántáltassam és ő benne megépülhessek és mind végig ő benne megmozdulhatlan maradhassak.

Én édes Istenem, viseld gondomat és oltalmaz meg a te szent igazságodban, az igaz hitben, hogy el ne tántorodgyam és el ne téveledgyem annyi sok változásokban. Ez felett ad meg Ur Isten hogy az én hitem, ne légyen megholt hit, vagy csak valami emberi erőtlen vélekedés minden erő és cselekedés nélkül, avagy gyümölcstelen: hanem légyen életten cselekedő az keresztyéni sze-

retetnek általa. Hogy az igaz hitnek és bizonyos reménységnek idvességes végít elérhessem és magának vehessen a te áldott szent Fiad, kinek, általa legyen dicséret és tisztesség szent Felségednek. Amen.

Ebben a néhány mondatban tömören, találóan és mégis ki-merítően benne van az egész unitárius hitvallás a hit főtárgyairól. Vann benne hitvédő és hiterősítő tartalom. Van bizó alázatosság. Erdemes, hogy a ma unitárius papja és hitvallója alaposan át-gondolja.

A XVIII. évszáz termékei.

Kissolymosi Koncz Boldizsár esperes, 1734—1760-ig pap, aki 102 temetési, 13 esketési, 410 ünnepi és vasárnapi beszédet hagyott hasonló nevü fiára.¹ Bármennyire csábitanak is a már meg-előzőleg felsorolt írók, s főleg Almási M. unit. püspök, Dimény Pál, Pálfi Zsigmond püspök, Kereszturi Sámuel, Ferencz Tamás, Fosztó Uzoni István, Bencze Pál s még mások imádságai, Szentábrahámi L. Mihály könyörgéseit vesszük tanulmányunk alá. Ez a vaskos kötet 1746-ban jelent meg először, majd 1826-ban és legujabban 1906-ban Csifó S. szerkesztésében, tehát könnyen hozzáférhető és az itt jelzett módon tovább tanulmányozható.

A nagy püspök már nevével is vonz, de sajnos e könyvön a neve nem szerepel. A szerző mondja: azon ne nyugtalankodjál, ki írta, mert nem magának akart hirt, nevet szerezni, hanem tége-det kívánt segélleni, hogy akármilyen szükséged adja elő magát, legyen előtted példa amely szerint nagy alázatosságban beszéljess Iste-neddél.“ Ezen könyvecske a könyörgésekre csak utmutató... soha ezen könyvecske tőled el ne maradjon, hogy valamikor és valahol könyörgésre való szükséged vagy buzgóságod érkezik, elé vehesd és imádkozhassál,“

Helyesen mondja a cimben, hogy *sokféle szükségseinkhez al-kalmazott könyörgések*, mert valóban 144 könyörgés szavaival látja el az imádkozni óhajtót az életnek minden viszontagságára.

Szentábrahámi mint ifjú végigszenvedte kolozsvári, tordai és más templomok megszállását, elfoglalását. Most mint püspök tehetetlenül szemléli.

A nagy szenvedések s még nagyobb veszteségek és pusztu-

¹ Kozma Mihály, kinek imádságai (140) rövidebbek beszédei (160).

lások örvényében az életért küzködve, az imádság hangján szól. Az ő könyörgései a XVIII-ik évszáz unitárius elégiája. Felölel minden alkalmat. Ugyanazt akarja valóra váltani, amit elődei, a nagy imádkozók, első rendű és mindennél kívánatosabb emberi föladatnak tartottak: közelébe jutni Istennek, megnyerni az ő atyai tetszését alázatos szivből jövő fohással, dicsőítő magasztalással és alázatos kéréssel. Azért írja és adja könyvét, hogy „légyen előtted példa, amely szerént nagy alázatosságban beszéljess a te Isteneddel és e szerént naponként, vagy óránként, gyakorolván magadat, imádkozni tanulj.“

Az unitárius lelkipásztor nem tartja fönn magának a lelkiüdv megszerzése eszközét, a gyónást, a kiengesztelődést és a bűnbocsátást. Istennél a bocsánat. Beszélgetni kell Istennel a maga érzése szerint s még azt sem kívánja, hogy csak e könyv szavaival imádkozzék. E könyvecske csak utmutató. De az élet utaira mindenkor szükséges és hasznos, tehát „ezen könyveske tőled soha el ne maradjon.“ Az imádkozás módját megszokván, e könyv nélkül is imádkozhatsz „csak sóhajtasoddal is vagy lassu fohászkozással, melyet mások észre sem vesznek.“

Mély áhítat és gyermeki bűnbánat vezeti Isten színe elébe! Megható az a szelid alázatosság, mellyel Istenéhez közeledik, de nem kevésbé nyugtat meg a bizalom, mely fölbátorítja, a hit, amely vigasztalja bármily helyzetben is.

Őszintén szól: Oh kegyelmes Istenem, oh irgalmassággal bővölködő édes Atyám, jó dolog a te nevedet dicsérni, te rólad soha el nem felejtkezni. Jó dolog terólad mind a te szentházadban, mind különös hajlékainkban emlékezni, minden napon hirdetni kegyelmességedet és igaz mondásodat minden éjjel. Én is szegény nyomorult bűnös ember, vallást teszek te előtted, hogy nagy lelki kívánsággal igyekezem tégedet áldani, kegyelmes dolgaiddal felmagasztalni lelkemnek egész öröme az, ha tiszteletedben gyakorolhatom magamat, éjjel nappal tégedet szolgálhatlak. Indítsad fel én bennem az imádságra való hajlandóságot, gerjeszd arra szándékozó indulatomat, hogy szüntelen és minden alkalmatossággal kívánjam nevedet felmagasztalni.“

Szüksége van erre az Istenhez közelségre, mert sok az ellenség és fájdalmas az üldözés: a méltatlan vádak méjjen megsebesítik a mi lelkünket. Mint éles tör módjára szivünket általjáró be-

széddel szorongattatunk. Jöjj el hamar segedelmeddel igaz bíró, ne engedjed, hogy a mi ellenünk való nehéz szók az emberek szívében olyan hathatóság legyenek, hogy tudományunk is, azért megutáltassék.“ Őszinte, nyílt szóval kéri Istenatyánkat, a szívek vizsgálóját: mutass szabadságot a lelkiismeret szerint való vallástételre; az erőszaktól szabadítsd meg népedet, szentfiadnak ellenségit ne engedjed, hogy örökségeden uralkodjanak, az igazságnak esmeretit ne hadd, hogy az igazsággal kénytelenitiesenek bujdosni. Adj szabados gyülekezeteket minden helyeken az igazság mellett való vallástételre. Ne tartassék fogva az igazság és az uton ne tartassék, oh mennyei király zabolázd meg a halalmasokat.¹

Ámbár nagy szerepet tulajdonít Jézus Krisztusnak az élet nyugalma, boldogsága és üdvössége megszerzésében, mindig Istenre támaszkodik. Istent tartja mindenben mindennek. Az egyetlenegy Istentől és általa vagynak és élnek mindennek. Isten kibeszélhetlen bölcsesség, jóság, irgalmasság, dicsőség, szentség és kegyelmesség. Ő a vigasztalás, az igazság, a könyörület, a kegyesség, a békesség, a gondviselés, a mindenhatalom, az örökkévalóság, a reménység, az igaz ítélet, ő a teremtő és gondviselő, ő a a vigasztaló, a megbocsátó, a nagytanácsu, a megfoghatatlan gondolatú, a rettenetes ítéletű, ő uraknak ura, királyoknak királya, az igaz bíró, a vigyázó kegyes atya, mindeneknek kezdete, minden ajándéknak szabadon osztogatója, minden teremtett állat nagy gazdája, az ember lelkének öröme, mindennek tudója, mindeneket tápláló, erős bosszuálló, életnek és halálnak ura, szabados ur, csudálatos munkáju nagy Isten. A biblia mindkét részében talált jelzőket, az összes fizikai és metafizikai kifejezéseket alkalmazza és az ismétléseket gondosan kerüli. Első tekintetre észrevehető, hogy az író a biblia kifejezéseire és szavaihoz ragaszkodik. Azt is megállapíthatjuk, hogy az ótestamentum erőteljesebb kifejezései uralkodtak tollán. Irónk deista, ámbár a bosszuálló és büntető Urat (Jehova) ritkán hívja segítségül, mert az egyén, az egyszerű ember lelkét akarja megnyerni az imádkozásra. Midőn tehát Istent úgy írja körül, mint nagy hatalmat, vagy mint gondviselőt és vigasztalót, egyaránt azt akarja, hogy az ember higgyen, bizzék iste-

¹ Mária Therézia alatt a kitaró unitáriusoknak sokat kellett szenvedni vallásuk miatt. Gyakran kellett bujdosniok, ha nem engedtek a földesur parancsának.

nében és nagy alázatossággal beszéljessen vele. Tehát Szentábrahám a templomon kívüli áhítatosság, vigasztalás és boldoggyátévés nagyszerű célját tartotta szemelőtt.

* * *

Imádkozóink és énekiróink eddig megismert stílusából és hitfelfogásából szembeötlően vonult föl előttünk Jézus Krisztus nevének és földi hatalmának fokozódó szerepeltetése. Már megjegyeztük s nem is lehetett másképpen, minthogy a püspökök és a kolozsvári főpapok, kik mindig szoros ellenőrzés alatt voltak, nemcsak óvatosságból, hanem talán inkább demonstrációból, igyekeztek szerepeltetni ezt a dicső nevet „mert nem adatott ég alatt más név, mely által kellene megtartatnunk“.

Koncz Boldizsártól, Jövedétsitől idézett szavak és kifejezések egészen az istenítésig mennek. Már figyelembe ajánlottuk, hogy a kéziratok alapján nem lehet teljes biztonsággal eldönteni a szerző azonosságát, de mégis látszik, hogy a deési egyezséget s a fejedelmek fenyegetését szem előtt tartották, sőt bizonyos lojalitásból tulzásba is vitték unitárius papjaink.

Szentábrahám christológiája nem fokozza, de nem is csökkenti ezt a buzgóságot, mert magánhasználatra szánt imádságaiban is szélteben találkozunk ilyen kifejezésekkel: Ur Jézus, mivel szenvedtél és megkísértetél, mint az emberek a bűntől megválva, légy segítségül nekünk is, kik naponként kísértetünk. Oh Istennek ártatlan báránya, mivelhogy megöletted és megváltottál, végy dicséretet, dicsőséget, hálaadást és tiszteletet minden néptől és nyelvtől szent Atyádnak dicsőségére. Jézus békességnek fejedelme, mennyei király, ki megengedted, hogy véred kiontassék és azzal békességet csináltál „mutasd meg most is hatalmat és csinálj békességet azok között, kik neveztetnek a te nevedről.“ Várja Krisztus eljövételét és „bizonyos, hogy a hol a Krisztus vagy, én is ő nékie méltatlan tanítványa ott lehetek és engemet mint ő testének tagját, ő tőle sem élet, sem halál el nem szakaszthat“, „méltó a megöletett bárány, hogy vegyen erő, bölcseséget, dicsőséget és áldást, mert megölettetted és megváltott minket az ő vére által. Az ő halála által szabadulást szerezted a halálból és az örök életnek örökségére felvettél“. Mosogass meg az Ur Jézus Krisztusnak szent vérével, teremts én bennem új szívet, új lelket“.

Ez a rövid áttekintés két eredményt mutat. Egyiket azt, hogy hogy az író Istent az ó-testamentum, Jézust az új-testamentum nyelvén szólaltatja meg. Sőt azt is, hogy a messzianizmus hatását nem tudta elkerülni. Mégis, ha az egész könyv szellemét, gyakori kifejezéseit tartjuk szem előtt, a tizenharmadik század unitarizmusa ez, s egyben biztos alap a továbbfejlődésre és haladásra. Számos helyen imádkoztatja könyve olvasóját az igaz hitért, melynek elvesztésétől óvja. A mi előttünk idegen, azt ő szélében mondja ilyen szavakkal: az Ur Jézus Krisztusnak Szent Vérében kerestél magadnak Szent Nemzetséget és fogadtál Fiakat, Leányokat, a Jézus Krisztusban való hit által.“

Jézus vére nagyon gyakran jó ajakára, az apokalipszis bányát sokszor idézi, s mégis csak Istentől várja a kegyelmet, irgalmat, idvességet Jézus Krisztus nevében, ő általa kinek „Isten akaratából legyen dicséret, dicsőség mindörökké“.

A bibliához oly szorosán ragaszkodik, hogy az ott és akkor nagyon gyakori fogalmakat, kifejezéseket, szélében használja. A sátán-ördög, az angyalok, a szentek serege szünetlenül környezte íróink gondolatát s hitüket is. Ilyen volt a világról és a természet törvényeiről való fogalmuk, de így uralkodott a legjobbak fölött is a biblia frazeológiája.¹

A papok nagy többsége sem régen, sem azután nem irt imádságot s a másét használta, vagy pedig szabadon és nem szabadon használt szavakkal imádkozott. A Consistorium 1747-ben kénytelen volt így intézkedni: „Némely atyafiak extempore imádkozván, gyakorta botránkozásokat ejtenek, olyan szókat elegyítvén könyörgésekben, melyek keresztyén emberhez nem illenek. Végeztetik a G. Consistoriumtól, hogy az atyafiak kidolgozott könyörgésekkel éljenek, azokban szentírás szavai legyenek, átkozódó szókat elkerüljék és olyan szókkal könyörögjenek, mellyeket a hallgatók is értsenek, különben a Synodusra evocaltassanak.“²

¹ Olyan érdekes a XVI—XVIII. századok krisztológiája különösen unitárius viszonylatban, hogy nagyon kíváncsú a vele foglalkozás.

² Érdekes, hogy Szentábrahámi a könyörgéseit a rendeletet megelőző évben adta volt ki. Ámbár magánhasználatra szolgáltak, tanulhattak megfelelő és helyes kifejezéseket belőle a papok.

A XIX. évszázad imádságos könyvei.

A XVIII-ik évszázad Szentábrahámijával az ő munkája méreteihez viszonyítva, igen röviden kellett foglalkoznunk, hogy időnk és terünk jusson a XIX-ik évszázad két nagy imádkozójával: Koronka Antallal és Albert Jánossal foglalkozni. Mindkettő kitűnően gazdag és korához mértén, szép magyar nyelven ír. Koronka 1844-ben még küzd a kifejező szavakkal. Albert ajakáról gazdagon szárnyalnak a szép mondatok.

Koronka fennebb megismert íróinktól lényegesen eltér. Nála csaknem hiányzik az Istent dicsőítő áradozás. Az olvasóról tudja, hogy Istent mindenekben mindennek hiszi és bizalommal fordul hozzá. Szereti a „Szent Atyánk“ kifejezést s a szent szót szeltemben használja. Az imádság bevezető soraiban néha „Atyánk a Jézusban“ formát ír, de, általában, Jézussal ritkán foglalkozik. Annál inkább a természettel s a napok változataival, mint természettudós. Erre utalja már az is, hogy reggeli és estvéli imádságokat ír. De el sem menekülhet a természet elől mint falun élő és a csodás természetet szemlélő ember. Nyelve többször festői, emelkedett, de igen érzik rajta a klasszikusok hatása és hogy a magyar irodalom még mindig a latinismus nyögét hordozza. Hiányzik belőle az evangéliumi melegség, ellenben annál több az erőltetve válogatott s egyben erős kifejezés, melyek ma sértik az imádkozó izlését.

„A te dicséreted zeng az estharang andalító hangjában, mint az aklokba siető nyájak ártatlan bőgésében.“ „Hány házaknál virasztottak anyakénok . . . vagy halálvonaglások akadozott nyögései. A mély álomba merült állatok vére sebesedik. Ne legyen a kebel kinos forradalmak tanyája. A durva göröngyök alól viritó vetések kiességében ismerjünk reá a halál hantjai alól kikelő élet képre, melynek első zsengeje Jézus.“

„Öntudatunk jégkezét érezzük szívünk felett.“ Meglepően festi a templom hatását: „Midőn hallgatás vonul a szent falak közé, az est lágy szellője veszi át a hálahangokat, meglebbenti a mezei munkás hajfürtjeit, megingatja a harmatra nyíló virág illatos töltéseit, a törpe bokrot s magas lombokat, hogy teljék be minden vidék neved emlegetésével . . . Pazar képei vannak: egy erőtlenségvetél törvénye éppen oly bámulandó bölcseségre mutat, mint az égrázó dörgések. Egy nap öröme is kifejezi a századok sorában megdicsőült isteni kegyelmet. Erős szociológus, szereti a

munkásnépet és számtalanszor rámutat foglalkozása előnyeire. Ostromolja a puha, tétlen élvezőt. A rosszérzésűt, a csalót, a háládatlant: „azoknak álmát, kik felebarátikat megcsalták, fenyítőleg szaggasd meg, hogy legyen főgondjuk megbékélni a megkárosítottal.“ „Az éledeletet szerető puhult nép indul ki szobájából: kostoni a hevét vesztett nap enyhítő levegőjét.“ „Ne békétlenkedjete a külömbségért terheltebb jámborok . . . van jutalmazó élet a siron tul, melyben a bosszantó külömbségek megszűnnek.

A munkást messze kerüli a bűn. Sátán rabja a tunya. Hazát és egyházat szeretni tanít, mint az idő lelke hozza magával, érezzük hazánk és anyaszentegyházunk szükségét, alázattal, tettel, aldozattal emeljük azoknak boldogságát.

Látszik, hogy Koronka a szabad ég alatt tisztult levegőt szitt. Nem bántja a sok bú, gond, mint elődeit. Neki már lehet nyíltan hirdetni, amit elgondol. Sőt valósággal tobzódik a felszabadított sajtó előnyeiben. Ő szüntelenül tanuló bölcsész, aki csak azért irt imádságokat, mert nem volt theológiai katedrája, sőt neki annál is több, bölcsészeti tanszék kellett volna. Hogy sem egyik, sem másik nem állt rendelkezésére, fölhasználta a papság előnyét s feltárta a képzett olvasók „az el nem fogult keresztény lelkék előtt“ tudását és fantáziáját. A négy évszakra irt 28—28 imádság előtt német költőkben gyönyörködik. Mintha a Marx szelleme környékezte volna, ilyen kifakadásokban leli örömét: „érleld meg korunkat minden szép törekedésnek elfogadására, mi inséget enyhít, személyt, vagyont bátorságosít, jólétet terjeszt s elvetni minden babonát és előítéletet, melyek között tesped a lélek, vesződik a szorgalom s egyik nemzedék a másiknak adja át a *népinséget*.

Oly bőven áradozó minden tárgynál a fantáziája, hogy csak nagyon nehezen tud egy-egy imádság végére jutni. Ő filozofál, de Isten a szent Atya old meg minden nagy kérdést. Küsködés (!) és nyugtalanság az élet-jutalom az öntudat a földön, dicsőség az egekben. Ha csillagok közé helyezzük is büszkeségünket, lefoszlanak a képzelődés Babelei, romaik alá temetve imádóikat. „Mit magával hozott el is viszi a bujdosló szerencse. Összel így magyaráz: emberek közé kerültek a mezők örömei . . . de nincsenek elveszve azokra nézve, kik házuk körében feltalálják . . . Könnyeink nyomán hitvirágok kelnek . . . Piruljon el és érezze élete csorbáját, ki nem ismeri a Krisztust . . . Így vigasztal: a megvalósodás órája szebb a

remény álmainál... sokszor lesznek zordon, kietlen éjek... ne engedd, hogy hitünket zavarják, némuljatok el nyugtalankodó érzelmek, egy vég'elenül hatalmas bölcs jó Atya vezeti küzködéstöket.

Kegyelmes Atyánk téged keres a hideg -ég alatt is lelkünk forró kívánata... Hála neked, hogy e szép gerjedelem nem maradt ki alkottatásunkból... Mily szép és boldog teremtés az ember, midőn egymásban örömet talált... Mi hozzád fogódzunk hitünk karjaival.

Koronka stilusa nagyon próbára tett bármely olvasót.

Irt a szép nem számára. Terjedelmes könyve, a magányban lakóknak, templomba járóknak szól s az évszakok szerint ellátja olvasóit s az élet viszontagságaira is gondoskodik fohászokról, imádságokról, elmékedésekről. Nagyon igyekszik a gyöngébb nem hangulatához alkalmazkodni, de a fennebb megismert Koronka marad itt is. Véd az elhagyottság kísértései ellen, serkent imádkozásra, bűnbánatra, jobbulásra. Kifejezései itt is igen gyakran burkoltak. „E nem keze alól kikelő embernyom, midőn kilép ártatlan körünkből, vigyen vallásos érzést a világba, s midőn későbbben ismét visszavágyik a mennyegző küszöbén körünkbe, méltó legyen nememből is józan itéletet s méltánylatot várni kölcsönösen kimélő indulatért“. Mondatai olykor végére mehetetlen hosszúk.

Most jutunk az utolsóhoz: last but not least. Albert János a Ferencz József barátja, aki imádságos könyvének inspirálója. Ferencz József a Keresztény Magvető szerkesztője emelte ki Albert lelkéből az első imádságokat és az egész: *Imakönyvet* templomi használatra. Nincsen ma imádkozó unitárius pap, aki a kolozsvári templomban a hétköznap reggeli imádságokon ne használta volna az Albert János könyvét. A papi szék őrizte a legujabb időig. Ő is átímádkozza az egész esztendő, a heti és az ünnepi alkalmak szerint.

Albert az evangelium tiszta vizéből merit és a mély hit melegével hevíti érzelmeit. Közel érzi magát Istenéhez és oda emeli az imádkozót. Ő a tiszta szeretetre vágyik, a lélek mély tiszteletével áldozik. Bevegyül a mindenség szent énekébe. Az egek tükrében látja a szépséget. Boldog, mikor Istennel lehet és imádkozhatik. Hálás, hogy Isten Jézust adta, hogy elvezessen neve ismeretére és tiszteletére. Oltár, nemcsak a mi keblünk mélyén, hol buzgóságunk szent tüze ég, hanem a nap, a hold és minden csillag. Érezi,

hogy vétkes örömeinkben boldogok nem vagyunk. Lelkiismeretünk előtt kell számolnunk, de Isten elébe kell járulnunk minden reggel, minden este, s a szent ünnepeken. Jól eső érzés és áhítat fog el, bármikor zeng ajkunkon, van szemünk előtt kedvesen, gyöngéden szóló fohásza, sóhaja, bánata, hálája az Albert János imádságos könyvének.

Nem kisérjük tovább, de kérjük az Isten elébe siető papot, ha nem viszi kezében, vigye nyelvén, szívében, ajakán az Albert János könyvét. Ezzel hatni, imádkoztatni lehet. Ihlet sugallta, ihletet sugall.

Az unitárius papok, lekipásztorok, mint imádkozók — bár csak futólag láttuk a kiválóbbakat — tiszteletet, jóleső érzést biztosítanak ma is, mert meggyőződünk, hogy Istennek voltak alázatos szószólói, a nagy Mesternek hűséges és alázatos követői.

Dr. Boros György.

Dr. Nagyajtai Nyiredy Jenő

nyug. gazd. akad. igazgató.

Hullnak, hullnak, egyre hullnak legjobbjai a magyarnak. Dr. Nyiredy nemcsak igaz magyar, hanem egyben a székegyek legjelesebbje is volt. A kolozsvári unitárius kollégiumban tanult ő is, mint testvérbátyja, a kitünő és ünnepezt tudós, dr. Nyiredy Géza, kit a halál még inkább ideje előtt szólított el. Géza a kolozsvári tud. egyetemen dr. Fabinyi mellett s. tanár. Jenő a kassai kir. gazd. tanintézet tanára, már 1892-ben miniszteri ki-tüntetéssel végez előadásokat a vegytanból s a technologia körül szokatlan jártasságot tanusít. Mint már neves igazgató-tanárt és min. tanácsost a háború Kassán találta, ott a katonai főreáliskola meghívja a vegytani tanszékre kisegítőnek s az intézetet nagy-szerűen felszerelte. A cseh betörés Kassán érte, de intézete kin-cseit az utolsó pillanatig őrizte, önzetlen férfias bátorságával és nem lankadó eréllyel védte a megvédhető. Kassai gazd. akadé-miai működéséről a legnagyobb elismerés hangján szólnak a mi-niszteri nyilatkozatok. A csehek elfogták s felévig Illaván rabos-kodott, de a csereakció útján budapesti lakós lett. A háboru után „a magyarság szervezésének és összetartásának legelső munkása volt”. Mint a Társadalmi Egyesületek Szövetségének társelnöke, több mint 40 egyesület életében fejtett ki vezéri te-vékenységet. Megteremtője a magyar ifjak külföldi segélyezésé-nek. A Társadalmi Szövetkezetek Egyesülete nevében dr. József Ferenc kormányzó elnök, Szórtsey kormányfőtanácsos, dr. Szon-tágh udv. tanácsos aláírásával ilyen elismerés szól munkásságáról: „A társadalmi mozgalmak irányításával párhuzamban igen élénk szerepet visz egyházának, a budapesti unitárius egyháznak veze-tésében is és egyedül neki tulajdonítható az országos gyűjtés által elért nagy eredmény, melynek összege ezt a rendkívül ha-zafias egyház működését volt hivatva biztosítani.”

1920 decemberétől lakott Budapesten. Lelkes támogatója volt a székegy egyetemi és főiskolai hallgatók egyesületének. Az unitárius misszióháznak s az ottani ifjaknak atyai vezérök, út-mutatójuk és segítőjük volt az elhelyezkedésben. Irodalmilag is sokat működött és mindent önzetlen lelkesedéssel, nagy hittel és buzgósággal. Az utóbbi időben a misszióház legkedveltebb tar-tózkodási helye. A sok munka és a korábbi szenvedés 67 éves korában szólította el. A főváros dízsirhellyel tisztelte meg.